

KARTA EWIDENCYJNA ZABYTKU NIERUCHOMEGO NIEWPISANEGO DO REJESTRU ZABYTKÓW

1. Nazwa

Historyczny układ ruralistyczny wsi

2. Czas powstania

ok. 1300, 1775, 1945

3. Miejscowość

CZELADŹ WIELKA

9. Materiały graficzne

4. Adres (ulica, nr posesji)

5. Przynależność administracyjna

Województwo **DOLNOŚLĄSKIE**

Powiat **GÓROWSKI**

Gmina **WĄSOSZ**

6. Współrzędne geograficzne

51°34'12"N 16°38'02"E

7. Użytkowanie obecne
**mieszkalne
rolnicze**

8. Stan zachowania

4

10. Istniejące zagrożenia, najpilniejsze postulaty konserwatorskie

Poprzednie nazwy miejscowości: Dorf Tschelasetz (1288), Czhelacz (ok. 1300), allodium in Selescowic (1328), in Tschelazen (1332), pago Schelassen (1670), Tschellesen (1687/88), Tschllesen (1787), Gepidan (1937).

Przysiółek Czelandzi Wielkiej: Stefanów – Friedrichshof

Historia wsi i dóbr: Wieś o rodowodzie średniowiecznym wymieniona w wykazie miejscowości obowiązyanych do opłacania dziesięciny biskupstwu wrocławskiemu (XIV). Niemniej jednak najwcześniej znanym właścicielem majątku w Czelandzi Wielkiej jest rodzina von Schier wzmiankowana w 2 poł. XVI i 1 poł. XVII w., po niej dobro przeszło na Albrechta Węgierskiego. W XVII - XVIII w. jako właściciel wymieniony jest Adam von Stossel z Globic, w latach 80-tych XVIII w. - major von Seidel, zaś w latach 1891 - 1906 - Gottlieb Walker. W 1906 r. majątność kupił Paul Rieger z Naratowa, w rękach tej rodziny Czelandz pozostała do 1945 r. Ostatnią właścicielką była Therese Schack z domu Rieger (1937). W opisie Zimmermanna (1787) Czelandz była średniej wielkości wsią z folwarkiem, kościołem ewangelickim, szkołą i plebanią. W okresie 1775 – 1804 przy drodze w kierunku Baranowic funkcjonowała winnica Christoph Rausera. W latach 1765 - 1787 odnotowano: 10 kmiec, 13 - 16 zagrodników, 2 wolnych (od pańszczyzny), 6 - 12 chatupników oraz 4 rzemieślników. Ogółem liczba mieszkańców wynosiła 272 osoby. W 1845 r. na terenie miejscowości znajdował się pałac z folwarkiem, kuźnia, wiatrak, gorzelnia, browar, młyn konny i 43 domy. Ogólna liczba mieszkańców w tym czasie wynosiła 340 osób, w tym 2 szewców. W skład majątku wchodziły folwarki Stefanów (Friedrichshof) i Kruste z owczarnią oraz wieś Baranowice. Podstawę utrzymania stanowiła gospodarka rolna, hodowla owiec i bydła, przemysł browarniano-gorzelniany oraz w niewielkim stopniu rzemiosło. Obecny zespół folwarczny został ukształtowany w 2 poł. XIX w.

Czelandz Wielka położona jest na zachodnim krańcu gminy, przy lokalnej drodze, ok. 4 km na północny- zachód od Kowalowa. Pierwotnie składała się z części gospodarczej i rezydencjonalnej, po której pozostałością jest park ze stawem (lokalizacja dworu nie jest znana. Część północną stanowi zwarta zabudowa zagrodowa skupiona wokół placu utworzonego przez rozwidlenie drogi, na którym usytuowany jest kościół. W południowej części, w łuku drogi Wąsosz – Jemielno, znajduje się duży folwark ze spichlerzem. Budynek historyczne (ze schyłku XIX i pocz. XX w.) parterowe, z dwuspadowymi dachami krytymi dachówką ceramiczną.

Bibliografia:

- Adressbuch des Grundbesitzes in der Provinz Schlesien, Berlin 1937
- Buße S., Eisenbahnen in Schlesien, Eglham 1989
- Knie J., Alphabetisch-statistisch-topographische Übersicht der Dorfer, Flecken, Städte und anderen Orte der königliche Preussische Provinz Schlesien, Breslau 1845
- Kwartalnik Górowski 1/2003, red. Z. Hanulak, Góra 2003
- Regesty Śląskie, red. W. Korta, t. 1 (1343-1348), Wrocław 1975 ; t. 2 (13491354), Wrocław 1983; t. 3 (1355-1357), Wrocław 1990; t. 4 (1358-1359), Wrocław (bez daty wydania); t. 5 (1360), Wrocław 1992
- Słownik etymologiczny miast i gmin PRL, Wrocław 1984
- Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy Wąsosz, Wąsosz 2000
- Zimmermann F. A., Beyträge zur Beschreibung von Schlesien, Bd 1-13, 1786

Materiały kartograficzne:

- Messtischblatt, pomiar 1857 r., nowelizacja 1929 r., wydanie 1937-1940 r.

Istniejące zagrożenia: Degradacja układu ruralistycznego związana z współczesną zabudową różnego typu, dogęszczanie i wprowadzanie nowej zabudowy na terenach historycznie niezabudowanych, rozbiórki i przebudowy budynków historycznych oraz ich modernizacja z wykorzystaniem współczesnych, niezgodnych z lokalną tradycją materiałów budowlanych.

Postulaty konserwatorskie: Utrzymanie układu wsi, zachowanie dominant, skali zabudowy, jej historycznego rozplanowania, tradycyjnych brył, formy, użytych materiałów i artykulacji elewacji; ochrona zespołu folwarczno- cmentarza rodowego i parku, terenu po cmentarzu ewangelickim i kaplicy grobowej.

11. Adnotacje o inspekcjach, informacje o zmianach (daty, imiona i nazwiska wypełniających)

12. Opracowanie karty ewidencyjnej (autor, data i podpis)

czerwiec 2023
Justyna Kość *JK*